МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

МАКСИМОВИЧ Роман Олегович - кандидат юридичних наук, докторант, в.о. завідувача кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету
ORCID ID: https://orchid.org/0000-0003-1812-6624
DOI 10.32782/NP.2023.2.40

У статті аналізується право на соціальний захист, яке є центральним елементом для гарантування людської гідності та реалізації прав людини. Розглядається, як це право забезпечує захист від втрати доходу через хворобу, інвалідність, материнство, травму, безробіття, старість або смерть члена сім'ї, а також від недоступності медичних послуг і недостатньої підтримки сімей. Також підкреслюється роль соціального забезпечення у зменшенні бідності, запобіганні соціальному відчуженню та сприянні соціальному залученню.

Автор досліджує міжнародні стандарти та документи, зокрема прийняті МОП, які допомагають країнам створювати надійні системи соціального забезпечення. Дане дослідження має на меті показати, як стандарти МОП та міжнародні документи формують правову основу для соціального захисту, яка є фундаментом для національних законодавств.

Також, автор отримав глибоке розуміння структури і функціонування права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні, а також його взаємозв'язок з іншими правами людини. Аналізуються такі документи, як Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення (№ 102) і Рекомендація про мінімальні норми соціального захисту (№ 202), що встановлюють стандарти і керівні принципи для національних систем соціального забезпечення.

Ці дані є корисними та важливими, оскільки вони надають всеосяжну правову і політичну основу для розвитку національних систем соціального захисту, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, рівності і добробуту для всіх громадян. Вони також демонструють важливість координації соціального захисту з іншими економічними, соціальними і політичними політиками для забезпечення комплексного підходу до захисту прав людини.

Таким чином, право на соціальний захист не тільки сприяє реалізації інших прав людини, але й відіграє вирішальну роль у зміцненні соціальної справедливості та добробуту на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальні права, права людини, Міжнародна організація праці, конвенції.

Постановка проблеми

Право на соціальний захист має центральне значення для гарантування людської гідності для всіх людей, особливо в умовах, коли вони не можуть реалізувати свої права людини через обставини, що виходять за межі їхнього контролю, такі як хвороба, інвалідність, безробіття, старість або втрата годувальника. Проблема полягає в тому, що не всі країни мають належно розроблені та ефективно функціонуючі системи соціального захисту, що забезпечують захист і підтримку вказаних категорій населення.

Соціальне забезпечення має відігравати ключову роль у подоланні бідності, запобіганні соціальному відчуженню та сприянні соціальному залученню. Однак, навіть з наявністю міжнародно визнаних стандартів, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціаль-

ні та культурні права, держави стикаються з численними викликами у створенні та підтримці надійних систем соціального захисту. Це включає питання доступності, недискримінації, адекватного фінансування та адміністративної ефективності.

Основна проблема полягає в необхідності розвитку та впровадження ефективних національних стратегій, які б забезпечували загальне охоплення соціальним захистом та відповідали вимогам і рекомендаціям, встановленим міжнародними стандартами та конвенціями. Відсутність таких систем або їх недостатня ефективність призводить до порушення прав людини, зниження якості життя громадян та посилення соціальної нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Багато досліджень та публікацій на тему міжнародно-правого регулювання соціального захисту знайшли своє відображення в роботах таких вчених**:** С. Прилипко, Н. Болотіна, О. Ярошенко, М. Шумило, А. Юшко та інші.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження та аналіз міжнародних стандарів регулювання соціального захисту в сучасному світі, визначення основних тенденцій та викликів у цій сфері, а також надання рекомендацій для вдосконалення національних систем соціального забезпечення з урахуванням міжнародних стандартів та кращих практик.

Виклад основного матеріалу

Право на соціальний захист має центральне значення для гарантування людської гідності для всіх людей, коли вони стикаються з обставинами, які позбавляють їх можливості повною мірою реалізувати свої права людини.

Право на соціальний захист включає право на доступ і збереження пільг без дискримінації з метою забезпечення захисту від:

- відсутність пов'язаного з роботою доходу через хворобу, інвалідність, материнство, травму на виробництві, безробіття, старість або смерть члена сім'ї;
- недоступність медичних послуг;
- і недостатня підтримка сім'ї, особливо дітей і дорослих.

Соціальний захист відіграє важливу роль у зменшенні та подоланні бідності, запобіганні соціальному відчуженню та сприянні соціальному залученню [1].

Протягом багатьох років стандарти, прийняті МОП для керівництва країнами у створенні та підтримці надійних систем соціального забезпечення, відігравали значну роль у сприянні реалізації права на соціальний захист, закріпленого в міжнародних документах з прав людини. Разом ці два набори документів, доповнені узгодженими на міжнародному рівні політичними керівними принципами, забезпечують всеосяжну основу для конкретизації підходу до соціального забезпечення, заснованого на правах людини, в національному та регіональному законодавстві та практиці.

З міжнародно-правової точки зору, визнання права на соціальне забезпечення було закріплено в універсально узгоджених і прийнятих документах, які визначають соціальне забезпечення як основне соціальне право, на яке має право кожна людина. Таким чином, право на соціальний захист було закріплено в кількох документах з прав людини, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй, і чітко сформульовано як таке в основоположних документах з прав людини, а саме у Загальній декларації прав людини (ЗДПЛ) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП).

Зокрема, це закріплено у статті 22 Загальної декларації прав людини:

Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і має право на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особистості прав у економічній, соціальній і культурній галузях шляхом національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до організації і ресурсів кожної держави.

В статті 25 зазначено, що:

(1) Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та

її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. (2) Материнство і дитинство мають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі чи поза ним, користуються однаковим соціальним захистом.

У статті 9 МПЕСКП зазначено, що:

«Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування».

Право на соціальний захист також закріплено в правових документах ООН, що визначають права окремих груп населення, таких як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Конвенція про права дитини (1989), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965), Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей (1990) та Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006).

У той час як ЗДПЛ є беззаперечним викладом основних прав людини, МПЕСКП та інші конкретні конвенції ООН мають якість договорів, які створюють обов'язкові для виконання зобов'язання після ратифікації. Що стосується інших прав, закріплених у цих документах, то зобов'язання держав щодо реалізації права на соціальне забезпечення є зобов'язанням поступової реалізації, оскільки після ратифікації вони зобов'язуються вжити заходів для повної реалізації цього права в межах наявних у них ресурсів [1].

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), який стежить за виконанням МПЕСКП, поступово розвинув зміст права на соціальне забезпечення, розглядаючи справи країн і тлумачачи це право в Зауваженні загального порядку № 19 від 2008 року. З цією метою робиться посилання на установчі документи МОП, а також на сукупність технічних конвенцій і рекомендацій з питань соціального забезпечення, прийнятих МОП, зокрема на Конвенцію про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 року (№ 102) і нещодавно прийняту Рекомендацію про мінімальні норми соціального захисту 2012 року (№ 202). Спираючись на ці документи, Зауваження загального порядку № 19 від 2008 року визначає право на соціальне забезпечення як всеохоплююче:

«право на доступ до пільг у грошовій або натуральній формі та їх збереження без дискримінації з метою забезпечення захисту, зокрема, від (а) відсутності доходу, пов'язаного з роботою, спричиненого хворобою, інвалідністю, материнством, виробничою травмою, безробіттям, старістю або смертю члена сім'ї; (б) недоступного доступу до медичної допомоги; (в) недостатньої підтримки сім'ї, особливо для дітей та дорослих утриманців. (п. 2)».

У ньому більш детально розглядаються складові елементи цього права, які полягають, головним чином, у наступному:

1. Наявність системи соціального захисту: Стабільна система соціального забезпечення та відповідні схеми повинні бути доступними та діючими, встановленими законом та під відповідальністю органів державної влади, щоб забезпечити виплати за відповідними соціальними ризиками та непередбачуваними обставинами для теперішнього та майбутніх поколінь. (п. 11)

2. Всебічне охоплення соціальних ризиків та обставин: Система соціального забезпечення повинна законодавчо та на практиці забезпечувати виплати за дев'ятьма основними галузями соціального забезпечення, а саме: охорона здоров'я, хвороба, старість, безробіття, виробнича травма, підтримка сім'ї та дітей, материнство та дитинство, інвалідність, втрата годувальника та сироти. (пп. 12-21)

3. Доступність виплат по соціальному забезпеченню: Всі особи повинні бути охоплені системою без дискримінації та з урахуванням конкретних потреб. Умови отримання виплат мають бути обґрунтованими, пропорційними та прозорими. Внески на соціальне страхування та інші витрати системи повинні бути доступними для всіх. Бенефіціари повинні мати можливість брати участь в управлінні системою. Виплати повинні надаватися вчасно, а бенефіціари повинні мати фізичний доступ до послуг соціального забезпечення; особливі потреби певних груп населення повинні бути належним чином враховані, щоб забезпечити їм доступ до послуг. (пп. 23-27).

Як частина ширшої системи прав людини, право на соціальний захист слід розглядати у поєднанні з іншими правами, визнаними Загальною декларацією прав людини, МПЕСКП та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Всі права людини дійсно вважаються неподільними, взаємозалежними та невід'ємними. Іншими словами, їх слід розглядати як нероздільний пакет, з рівним статусом, де реалізація одного права залежить від реалізації іншого. Дійсно, існують переконливі докази того, що соціальний захист не тільки зміцнює інші економічні, соціальні та культурні права, але й відіграє вирішальну сприятливу роль у їх зміцненні. У зв'язку з цим КЕСКП також визнав, що держави мають безпосередній обов'язок забезпечити, щоб системи соціального забезпечення надавали мінімально необхідний рівень виплат для всіх таким чином, щоб вони могли принаймні отримати «необхідну медичну допомогу, базовий притулок і житло, воду і санітарію, продукти харчування і найпростіші форми освіти» [2].

Зокрема, право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, викладене, наприклад, у статті 25 Загальної декларації прав людини та статті 12 МПЕСКП, невіддільне від права на соціальне забезпечення. Така ж взаємозалежність існує щодо права на достатній життєвий рівень, права на їжу, воду і санітарні послуги, права на освіту і житло, трудових прав, а також певних громадянських і політичних прав. Отже, така взаємозалежність вимагає тісної координації між соціальним захистом та іншими економічними, соціальними і політичними політиками і правовими рамками [3].

Сприяння реалізації права на соціальний захист є важливою частиною мандату МОП з моменту її заснування у 1919 році. Відтоді МОП була створена як авторитетний орган у цій сфері. У зв'язку з цим у Преамбулі Статуту МОП зазначено, що мандат Організації полягає, зокрема, у поліпшенні умов праці,

«запобігання безробіттю, ... захист працівника від хвороби, захворювання і каліцтва, пов'язаних з виконанням ним трудових обов'язків, захист дітей, молоді і жінок, забезпечення в старості і в разі каліцтва» [4].

Мандат МОП було розширено у 1944 році Філадельфійською декларацією, першим міжнародно-правовим документом, який закріпив право на соціальне забезпечення як право, що належить усім, і першим вираженням прихильності світової спільноти до поширення соціального забезпечення на всіх. Декларація, яка згодом стала частиною Статуту МОП, встановлює «урочисте зобов'язання Міжнародної організації праці сприяти поширенню серед народів світу програм, які забезпечать», серед іншого, «розширення заходів соціального забезпечення з метою надання основного доходу всім, хто потребує такого захисту і всебічної медичної допомоги», а також «забезпечення добробуту дітей і захисту материнства».

Понад 50 років потому, у 2001 році, Міжнародна конференція праці (МОП) підтвердила соціальне забезпечення як фундаментальне право людини, а його поширення на всіх, хто його потребує, було визнано фундаментальною частиною мандату МОП і викликом, який потребує серйозного і невідкладного вирішення всіма державами-членами. Як наслідок, у 2003 році МОП розпочала Глобальну кампанію за соціальне забезпечення та охоплення для всіх. Декларація МОП про соціальну справедливість для справедливої глобалізації, прийнята Міжнародною конференцією праці у 2008 році, знову підтвердила зобов'язання поширити соціальне забезпечення на всіх, хто потребує такого захисту в рамках Порядку денного гідної праці.

У 2009 році Міжнародна конференція праці визнала вирішальну роль політики соціального захисту в антикризовому реагуванні, а Глобальний пакт про робочі місця закликав країни «розглянути, у разі необхідності, питання про створення адекватного соціального захисту для всіх на основі базового мінімуму соціального захисту».

У червні 2011 року МКП прийняла Резолюцію та Висновки, в яких викладено стратегію МОП щодо вирішення проблеми розширення охоплення та подальшого розвитку систем соціального забезпечення. Виходячи з того, що соціальне забезпечення є правом людини та соціально-економічною необхідністю, МКП зазначила, що подолання роз-

ривів в охопленні є найвищим пріоритетом для справедливого економічного зростання, соціальної згуртованості та гідної праці для всіх жінок і чоловіків. Вона закликала до розширення охоплення соціальним забезпеченням на основі двовимірного підходу з метою побудови комплексних систем соціального забезпечення. Рекомендація про мінімальні норми соціального захисту 2012 року (№ 202), прийнята МОП у червні 2012 року, завершила стратегію МОП у сфері соціального забезпечення.

Згідно з Рекомендацією, ефективні національні стратегії розширення соціального захисту, відповідно до національних умов, повинні бути спрямовані на досягнення загального захисту населення шляхом забезпечення принаймні мінімального рівня гарантованого доходу та доступу до основних послуг охорони здоров'я (горизонтальний вимір), а також на поступове забезпечення більш високого рівня захисту відповідно до сучасних стандартів соціального забезпечення МОП (вертикальний вимір). Відповідно до національних пріоритетів, ресурсів та обставин, такі двовимірні стратегії мають бути спрямовані на побудову та підтримку комплексних і адекватних систем соціального забезпечення [4].

З нагоди сторіччя МОП у червні 2019 року МКП прийняла знакову Декларацію до сторіччя з метою надання подальших вказівок МОП та її членам щодо викликів і можливостей для майбутнього праці - від технологій до зміни клімату, від демографічних зрушень до потреби в нових навичках. Як і Філадельфійська декларація, нова Декларація є авторитетною заявою всіх членів МОП, в якій підбиваються підсумки поточних викликів і контексту та підтверджується прихильність членів організації до основних цінностей і принципів. Таким чином, вона слугуватиме керівництвом для дій МОП та її членів у майбутньому.

У Декларації до сторіччя підкреслюється необхідність того, щоб МОП «з неослабною енергією продовжувала виконувати свій статутний мандат щодо забезпечення соціальної справедливості шляхом подальшого розвитку свого підходу до майбутнього праці, орієнтованого на людину» [5].

Вказуючи на роль соціального захисту у формуванні справедливого, інклюзивного та безпечного майбутнього у сфері праці, вона закликає МОП спрямовувати свої зусилля, зокрема, «на розвиток і зміцнення систем соціального захисту, які є адекватними, стійкими та адаптованими до змін у світі праці» (п. II A (xv)), визнаючи, таким чином, її функцію досягнення справедливого і сталого майбутнього. Вона також закликає всіх членів зміцнювати здатність усіх людей користуватися можливостями мінливого світу праці, зокрема, шляхом «забезпечення загального доступу до всеосяжного та сталого соціального захисту» (п. III (A) (xv)). III (A) (iii)).

Виконуючи свій мандат у сфері соціального захисту та діючи як відповідальна установа ООН, МОП протягом багатьох років прийняла низку стандартів, що встановлюють конкретні зобов'язання та керівні принципи для держав щодо реалізації права на соціальне забезпечення шляхом розробки та підтримки всеосяжних і стійких систем соціального захисту. Стандарти МОП у сфері соціального забезпечення мають форму конвенцій або рекомендацій і встановлюють узгоджені на міжнародному рівні стандарти у сфері соціального забезпечення. Конвенції - це міжнародні договори, розроблені з метою їх ратифікації і, таким чином, створення юридичних зобов'язань для держав. У той час як Рекомендації не відкриті для ратифікації, вони містять загальні або технічні керівні принципи і часто доповнюють відповідні конвенції [5].

Ці конвенції та рекомендації розробляються та ухвалюються тристоронніми учасниками Організації: урядами, а також організаціями роботодавців і працівників, які представляють усі держави-члени МОП на Міжнародній конференції праці. Вони є основними документами, на яких ґрунтується політика МОП та її технічні рекомендації у сфері соціального захисту [6].

З 31 конвенцією, ухваленою протягом багатьох років, МОП є міжнародною організацією, яка розробила найбільшу кількість обов'язкових до виконання документів у цій сфері. З цієї причини стандарти соціального забезпечення МОП, і особливо знакова Конвенція № 102, стали визнаними у всьому світі

як ключові орієнтири для розробки заснованих на правах людини, надійних і стійких схем і систем соціального захисту. Насправді, це насамперед інструменти для урядів, які, консультуючись із роботодавцями та працівниками, намагаються розробити та впровадити законодавство про соціальне забезпечення, створити адміністративну та фінансову систему управління, а також розробити політику соціального захисту. Зокрема, ці стандарти слугують ключовими орієнтирами для:

- розробки національних стратегій розширення соціального забезпечення;
- розробки та підтримки комплексних національних систем соціального забезпечення;
- розробки та параметричного коригування схем соціального забезпечення;
- створення та впровадження ефективних механізмів захисту, правозастосування та дотримання законодавства;
- належного управління соціальним забезпеченням та вдосконалення адміністративних і фінансових структур;
- виконання міжнародних та регіональних зобов'язань, а також реалізації національних програм гідної праці; і
- роботи над досягненням Цілей сталого розвитку, зокрема цілей 1, 3, 5, 8, 10 та 16.

Історично та концептуально стандарти соціального захисту можна класифікувати на три різні групи або покоління стандартів, відповідно до підходу до соціального забезпечення, який вони втілювали на момент їх прийняття.

Перше покоління стандартів відповідає документам, прийнятим з моменту створення МОП до кінця Другої світової війни. Ці стандарти спрямовані на створення систем обов'язкового соціального страхування для конкретних галузей, охоплення основних сфер діяльності та основних категорій працівників.

Друге покоління стандартів спрямоване на уніфікацію та координацію різних схем соціального захисту в рамках єдиної системи соціального страхування, що охоплює всі непередбачувані випадки та поширює соціальне страхування на всіх працівників. Ця нова концепція відображена у флагманській Конвенції № 102.

Третє покоління стандартів відповідає документам, прийнятим після Конвенції № 102. За зразком останньої, вони пропонують вищий рівень захисту з точки зору охоплення населення та рівнів виплат, а також переглядають стандарти першого покоління [5].

Прийняття Рекомендації № 202 у 2012 році знаменує собою початок нового етапу в нормотворчості МОП у сфері соціального забезпечення, який можна було б назвати «всезагальним охопленням соціальним забезпеченням і всеохоплюючими системами». Рекомендація № 202 передбачає розвиток таких систем, що поступово поширюють своє охоплення на всіх членів суспільства, з метою реалізації права людини на соціальне забезпечення.

Висновок

Право на соціальний захист є ключовим елементом для забезпечення людської гідності та соціальної стабільності. Це право включає доступ до пільг, що захищають від відсутності доходу, нестачі медичних послуг і підтримки сімей. Визнання права на соціальне забезпечення в міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, підкреслює його важливість як основного соціального права.

Міжнародна організація праці (МОП) відіграє важливу роль у розвитку стандартів соціального забезпечення, які слугують керівництвом для держав у створенні надійних систем соціального захисту. Важливість цього підходу підтверджується ухваленими документами, такими як Філадельфійська декларація, Рекомендація про мінімальні норми соціального захисту та Декларація до сторіччя МОП.

МОП постійно працює над розширенням охоплення соціального забезпечення, щоб забезпечити адекватний рівень захисту для всіх, хто цього потребує. Це передбачає створення комплексних систем соціального забезпечення, які відповідають сучасним викликам і потребам. Важливість соціального забезпечення як права людини та соціально-економічної необхідності визнана на міжнародному рівні, і його реалізація є важливим завданням для забезпечення гідного життя та соціальної справедливості.

Література

1. About the right to social security and human rights URL: https://www.ohchr.org/en/social-security/about-right-social-security-and-human-rights
2. General Comment No. 19 (The right to social security (Art. 9 of the Covenant), 4 Feb. 2008, E./C.12/GC/19, para. 59).URL: https://www.refworld.org/legal/general/cescr/2008/en/41968
3. For more information on the relationship between the right to social security and other human rights visit the Social Protection and Human Rights Platform: https://socialprotection-humanrights.org/.
4. ILO: Constitution of the International Labour Organisation, 1 April 1919, Preamble and Article 1 URL: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:KEY,en,ILOC,/Document
5. Building social protection systems: International standards and human rights instruments INTERNATIONAL LABOUR OFFICE Geneva URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_651219.pdf
6. ILO: Social security and the rule of law, Report III (1B), International Labour Conference, 100th Session, Geneva, 2011, P.284

Maksymovych Roman
Ph.D. in Law,
Doctoral student, Acting Head of the Department of International Law and and Comparative Law, Faculty of International Relations National Aviation University
ORCID ID: https://orchid.org/0000-0003-1812-6624
maksymovych1989@gmail.com

INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION REGULATION

The article analyzes the right to social security, which is central to guaranteeing human dignity and the realization of human rights. It examines how this right provides protection against loss of income due to illness, disability, maternity, injury, unemployment, old age or death of a family member, as well as against inaccessibility of medical services and insufficient support for families. The author also emphasizes the role of social security in reducing poverty, preventing social exclusion, and promoting social inclusion.

The author examines international standards and instruments, including those adopted by the ILO, that help countries to build robust social security systems. This study seeks to show how ILO standards and international instruments form the legal framework for social security, which is the foundation for national legislation and policies.

The author also gained a deep understanding of the structure and functioning of the right to social security at the international level, as well as its relationship with other human rights. Documents such as the Social Security (Minimum Standards) Convention (No. 102) and the Social Security (Minimum Standards) Recommendation (No. 202), which set standards and guidelines for national social security systems, are analyzed.

These are useful and important because they provide a comprehensive legal and policy framework for the development of national social security systems aimed at ensuring social justice, equality and well-being for all citizens. They also demonstrate the importance of coordinating social security with other economic, social and political policies to ensure a comprehensive approach to human rights protection.

Thus, the right to social security not only contributes to the realization of other human rights, but also plays a crucial role in promoting social justice and well-being at the national and international levels.

Key words: social security, social protection, social rights, human rights, International Labor Organization, conventions.